

ВІДГУК
офіційного опонента, доктора юридичних наук, професора
Бесчастного Віктора Миколайовича
на дисертацію Пащенко Олександра Олександровича
«Соціальна обумовленість кримінально-правових норм», поданої на
здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за
спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія;
кримінально-виконавче право

Вивчення дисертаційного дослідження, автореферату дисертації та публікацій Пащенко Олександра Олександровича дає підстави для попереднього висновку про актуальність обраної теми, достатній ступінь обґрунтованості сформульованих автором наукових положень та висновків щодо соціальної обумовленості кримінально-правових норм. Дисертаційне дослідження спрямоване на вирішення фундаментальних проблем кримінального права. Такий попередній висновок підтверджується основними критеріями, за якими оцінюються такі наукові роботи.

Актуальність теми дисертації. Злочинність є соціальним явищем. Вона безпосередньо пов'язана з умовами життя в суспільстві, рівнем його розвитку. Кримінальне право та кримінальне законодавство також є продуктом розвитку суспільних відносин, результатом кримінально-правової політики держави. Проте науковці та правозастосовні органи працюють, як правило, вже з результатом – готовими кримінально-правовими нормами або проектами таких норм. Сам процес впливу суспільства на процес формування таких норм залишається поза увагою. Чому існують саме такі, а не інші кримінально-правові норми, через які причини встановлюється кримінально-правова заборона на певний вид суспільно небезпечної людської поведінки? Ці питання не в останню чергу цікавлять науку кримінального права, але їх дослідженню приділяється не так багато уваги.

Тому дослідження соціальної обумовленості кримінально-правових норм є важливим напрямом розвитку науки кримінального права і протидії злочинності.

Викладене дозволяє зробити висновок, що тема дисертаційного дослідження Паценка Олександра Олександровича «Соціальна обумовленість кримінально-правових норм» є актуальною, а звернення до неї – своєчасним.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до плану наукових досліджень кафедри кримінального права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого в межах цільової комплексної програми «Теоретичні проблеми ефективності кримінального законодавства України та практики його застосування» (номер державної реєстрації 0111U000959), та науково-дослідницьких планів Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України в межах фундаментальних тем «Теоретичні питання удосконалення кримінального законодавства та практики його застосування» (номер державної реєстрації 0112U001335) і «Проблеми формування сучасної доктрини кримінального права України» (номер державної реєстрації 0117U000285). Тема роботи затверджена рішенням вченої ради Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (протокол № 1 від 7 вересня 2012 року).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, та їх достовірність забезпечується вдалою і продуманою логікою викладення матеріалу, широтою і різноманітністю опрацьованої джерельної бази, умілим використанням різних методів наукового пізнання, веденням коректної наукової полеміки.

Дисертант при написанні своєї роботи опрацював не лише дуже значний обсяг кримінально-правової літератури, але і використав наукові праці фахівців, у тому числі зарубіжних, у галузі філософії, загальної теорії держави і права, галузевих правових наук. У своїй роботі здобувач звертався не тільки до актів національного законодавства, але й до міжнародних

правових актів і законодавства деяких зарубіжних держав. У роботі висвітлено фахові позиції вчених щодо низки дискусійних питань визначеної теми дослідження, детально проаналізовано ступінь їх аргументованості, викладена авторська аргументація на підтримку чи заперечення поглядів інших авторів або власне бачення розв'язання тієї чи іншої проблеми. Усього опрацьовано 591 найменування літературних джерел.

Дисертація базується на достатній для дослідження такого рівня методологічній базі. Наукові положення, висновки дисертації та рекомендації, сформульовані у дисертації, базуються, в тому числі, на результатах проведеного Пашенком Олександром Олександровичем кримінологічного дослідження різних аспектів обраної для розробки проблематики, що також свідчить про достатній ступінь їх обґрунтованості.

Емпіричну базу дослідження становлять: офіційні статистичні дані Верховного Суду України, Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, а також анкетування 270 науковців (докторів і кандидатів юридичних наук) із проблеми соціальної обумовленості кримінально-правових норм.

Все це дозволяє стверджувати про те, що одержані висновки не є результатом абстрактного теоретизування. Теоретична частина дослідження достатнім чином пов'язана з емпіричними даними. Певну їх частину дослідник використав у основній частині роботи та розмістив у Додатках до неї (стор. 442–443).

Вищезазначене надає підстави вважати, що сформульовані в дисертації наукові положення, висновки та рекомендації мають достатній ступінь обґрунтованості та достовірності.

Об'єкт та предмет дослідження визначені коректно. Об'єктом дослідження обрано суспільні відносини в сфері правоутворення кримінально-правових норм, їх встановлення та формування. Предметом дослідження є соціальна обумовленість кримінально-правових норм (стор. 35). Об'єкт та предмет співвідносяться з метою і задачами роботи.

Мета і задачі дослідження. Метою дослідження автор визначив формулювання системи обставин, за допомогою якої має визначатися соціальна обумовленість кримінально-правових норм (як чинних, так і проєктованих) різних видів. Визначена мета обумовила постановку таких завдань: виявити та дослідити ознаки, що утворюють поняття «соціальна обумовленість кримінально-правових норм»; показати співвідношення таких соціально-правових явищ, як «криміналізація» та «соціальна обумовленість»; з'ясувати, який із запропонованих у науці термінів (чинник, фактор, обставина, підстава, принцип, умова, передумова тощо) є найбільш доречним для характеристики соціальної обумовленості кримінально-правових норм; виокремити види кримінально-правових норм та визначити систему обставин, за допомогою яких слід визначати соціальну обумовленість кримінально-правових норм будь-якого виду; виявити, в чому полягає суспільна корисність кримінально-правових норм будь-якого виду; перевірити обґрунтованість виділення такої групи обставин, як «соціальні», при дослідженні соціальної обумовленості кримінально-правових норм; з'ясувати, що таке «системно-правова несуперечливість» (кримінально-правових норм) та показати, як ця обставина співвідноситься з поняттями: «нормативні фактори» та «кримінально-політична адекватність»; виявити значення зарубіжного досвіду для встановлення соціальної обумовленості кримінально-правових норм; визначити, чи може чіткість і ясність мови кримінально-правових норм виступати як «повноцінна» обставина їх соціальної обумовленості; встановити, чи є єдність і визначеність термінології кримінально-правових норм обов'язковою обставиною їх соціальної обумовленості; розкрити значення для соціальної обумовленості кримінально-правових норм історичних традицій та змін у суспільному житті; визначити зміст такої обставини соціальної обумовленості кримінально-правових норм, як «наявність можливості боротьби із суспільно небезпечним діянням кримінально-правовими засобами»; з'ясувати значення наявності ресурсів, необхідних для кримінального переслідування осіб, які

вчинили суспільно небезпечні діяння (для криміналізації нових суспільно небезпечних діянь і соціальної обумовленості кримінально-правових норм); розкрити зміст повноти і ненадмірності кримінально-правової заборони; встановити, які із соціальних явищ, що утворюють зміст правосвідомості (та які її види), мають значення для визначення соціальної обумовленості кримінально-правових норм. (стор. 34-35).

Загальний аналіз наукової праці, висновків за розділами та загальних висновків дозволяє стверджувати, що заявлені завдання дисертантом було в цілому виконано а поставлену мету – досягнуто. В результаті проведеного дослідження Олександр Олександрович Пащенко виявив, описав і пояснив феномен соціальної обумовленості кримінально-правових норм.

Викладені у вступі та розділах основної частини роботи положення, які стосуються постановки проблеми загалом і окремих її аспектів, переконують у тому, що відповідні питання є теоретично і практично важливими, недостатньо розроблені у науці та перспективні для дослідження.

Структура та обсяг дисертації. Структурно робота складається із вступу, чотирьох розділів, які об'єднують 13 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та 7 додатків. Загальний обсяг дисертації становить 449 сторінок, з яких основний текст дисертації займає 360 сторінок, список використаних джерел розташований на 51 сторінці (591 найменування), додатки – на 15 сторінках.

Така структура дозволила дослідити практично усі питання соціальної обумовленості кримінально-правових норм. У вступі обґрунтовується актуальність теми, висвітлюється ступінь її наукової розробленості, формулюються об'єкт, предмет, мета та задачі дослідження, визначаються теоретико-методологічні основи й емпірична база, обґрунтовується наукова новизна одержаних результатів, їх теоретичне та практичне значення, форми апробації та структура дисертаційної роботи.

Розділ 1 «Методологічні засади та генеза дослідження проблеми соціальної обумовленості кримінально-правових норм» включає в себе

чотири підрозділи. У підрозділі 1.1. досліджуються методологічні засади дослідження соціальної обумовленості кримінально-правових норм; у підрозділі 1.2. – проблема соціальної обумовленості кримінально-правової заборони в роботах радянських криміналістів (1970–1991 рр.); у підрозділі 1.3. – підходи до вирішення проблеми соціальної обумовленості закону України про кримінальну відповідальність у 1991–1999 рр.; у підрозділі 1.4. – аналіз наукового доробку правників України в ХХІ сторіччі з проблем соціальної обумовленості кримінально-правових норм.

Розділ 2 «Види кримінально-правових норм та поняття їх соціальної обумовленості» включає в себе п'ять підрозділів. У підрозділі 2.1. досліджуються закон про кримінальну відповідальність та кримінально-правові норми як основоположні категорії кримінального права; у підрозділі 2.2. – види кримінально-правових норм; у підрозділі 2.3. – проблеми співвідношення криміналізації суспільно небезпечних діянь та соціальної обумовленості кримінально-правових норм; у підрозділі 2.4. – ознаки соціальної обумовленості кримінально-правових норм; у підрозділі 2.5. – обставини соціальної обумовленості кримінально-правових норм та їх види.

Розділ 3 «Загальні обставини соціальної обумовленості кримінально-правових норм» включає в себе два підрозділи. У підрозділі 3.1. досліджуються питання загальних універсальних обставин соціальної обумовленості кримінально-правових норм; у підрозділі 3.2. – загальні альтернативні обставини соціальної обумовленості кримінально-правових норм.

Розділ 4 «Спеціальні обставини соціальної обумовленості кримінально-правових норм» включає в себе два підрозділи. У підрозділі 4.1. досліджуються питання спеціальних обставин соціальної обумовленості охоронних кримінально-правових норм; у підрозділі 4.2. – спеціальні обставини соціальної обумовленості регулятивних, дефінітивних та заохочувальних кримінально-правових норм.

Оцінюючи в цілому форму викладу дисертаційної роботи, можна констатувати, що вона виконана на належному науковому рівні, її положення є здебільшого послідовними, логічно вивіреними та достовірними.

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, полягає, перш за все, в тому, що дисертант: 1) провів системне дослідження становлення та вирішення наукової проблеми соціальної обумовленості кримінально-правових норм у доктрині кримінального права; 2) зробив висновок, що проблему соціальної обумовленості доцільно досліджувати, дотримуючись поділу кримінально-правових норм на чотири види: охоронні, регулятивні, заохочувальні та дефінітивні (норми-дефініції); 3) обґрунтував недоречність виокремлення такої групи обставин соціальної обумовленості кримінально-правових норм, як «соціальні» обставини, оскільки вони є складовою частиною такої обставини, як суспільна корисність кримінально-правових норм; крім того, всі обставини соціальної обумовленості є «соціальними» (тому вона, власне, і називається «соціальна обумовленість»), і в такому разі частка поняття іменується так само, як і ціле; 4) зробив висновок, що система обставин, за допомогою яких визначається соціальна обумовленість кримінально-правових норм, має ґрунтуватися на такому критерії, як обов'язковість їх (обставин) врахування щодо кожної досліджуваної норми; 5) обґрунтував вичерпні переліки обставин, за допомогою яких слід визначати соціальну обумовленість кримінально-правових норм кожного виду; 6) довів, що поняття такої обставини, як «системно-правова несуперечливість» кримінально-правових норм, є ширшим за поняття «нормативні фактори» та «кримінально-політична адекватність», а тому саме його слід використовувати для характеристики соціальної обумовленості кримінально-правових норм; 7) обґрунтував, що існування будь-якої кримінально-правової норми має бути обумовлене історичним досвідом або зміною умов життя суспільства, які запропоновано розглядати як обов'язкові альтернативні обставини соціальної обумовленості кримінально-правових норм; 8) встановив, що зміна динаміки – зростання

або зменшення кількості злочинів або збільшення кола діянь небезпечних для суспільства (які не визнавалися злочинами), повністю охоплюється такою обставиною соціальної обумовленості як зміна умов життя суспільства, а тому не має розглядатися як окрема обставина соціальної обумовленості;

9) обґрунтував, що охоронна кримінально-правова норма може бути визнана суспільно корисною лише за тієї умови, що в її санкції міститься покарання, яке є адекватним небезпечності того діяння, відповідальність за яке передбачена в диспозиції і дає суду можливість призначити винній особі необхідне і достатнє покарання без залучення пільгових інститутів Загальної частини;

10) встановив, що така обставина соціальної обумовленості, як «наявність можливості боротьби із суспільно небезпечним діянням кримінально-правовими засобами», утворюється двома парними категоріями: можливістю боротьби за допомогою кримінально-правових засобів і неможливістю боротьби за допомогою інших;

11) довів, що «наявність матеріальних ресурсів для реалізації кримінально-правової заборони», що іноді виділяють у літературі як обставину соціальної обумовленості (або як підставу криміналізації), не можна відносити до групи соціально-економічних;

12) визнав, що підчас криміналізації нових небезпечних для суспільства діянь слід з'ясувати, яких саме додаткових ресурсів і в якому обсязі потребуватиме встановлення і реалізація нової кримінально-правової заборони. Водночас для визначення соціальної обумовленості наявної норми немає принципового значення, чи було це враховано при криміналізації (на той момент) або ні, оскільки тут має значення лише сучасна оцінка;

13) зробив висновок, що для визначення соціальної обумовленості кримінально-правових норм суспільна думка виступає як складова вираження суспільної моралі та суспільної правосвідомості.

Стиль та мова викладення результатів дисертаційної роботи.

Подана до захисту дисертаційна робота написана науковою мовою, матеріал викладено у логічній послідовності. Розділи дисертації є логічно пов'язаними між собою. У цілому, слід зазначити, що стиль написання дисертаційної

роботи характеризується науковою обґрунтованістю та послідовністю, аргументованістю висновків.

Повнота викладу основних результатів у наукових фахових виданнях. Основні положення та висновки дослідження викладено у одній одноособовій монографії, 30 статтях, опублікованих у наукових виданнях України, визнаних фаховими з юридичних наук, 4 статтях, опублікованих у наукових періодичних виданнях інших держав з напрямку, з якого підготовлено дисертацію, а також у 22-х тезах наукових доповідей на наукових заходах. У сукупності з авторефератом, друковані роботи Олександра Олександровича Пащенка достатньо повно відображають зміст основних положень і висновків його дисертаційного дослідження та дозволяють науковій громадськості ознайомитися із ними.

Результати дисертації пройшли відповідну **апробацію**. Її основні положення було оприлюднено на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, а саме: «Актуальні проблеми кримінальної відповідальності» (Харків, 10–11 жовт. 2013 р.), «Правова доктрина – основа формування правової системи держави» (Харків, 20–21 листоп. 2013 р.), «Особливості формування законодавства України: філософсько-правові, історичні та прикладні проблеми» (Івано-Франківськ, 6 берез. 2014 р.), «Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків» (Харків, 9–10 жовт. 2014 р.), «Тенденції та пріоритети реформування законодавства України» (Херсон, 12–13 груд. 2014 р.), «Теорія і практика сучасної юриспруденції» (Київ, 19–20 груд. 2014 р.), «Právna veda a prax v treťom tisícročí» (Кошице, Словаччина, 27–28 лют. 2015 р.), «Особенности адаптации законодательства Молдовы и Украины к законодательству Европейского Союза» (Кишинев, Молдова, 27–28 берез. 2015 г.), «Громадянське суспільство в Україні» (Харків, 3–4 квіт. 2015 р.), «Морально-етичні засади реформування кримінального законодавства України» (Дніпропетровськ, 10 квіт. 2015 р.), «Актуальні питання теорії та практики застосування сучасного вітчизняного та міжнародного права» (Київ, 12–13

черв. 2015 р.), «Актуальні проблеми правової теорії та юридичної практики» (Одеса, 7–8 серп. 2015 р.), «Держава і право в умовах глобалізації: реалії та перспективи» (Дніпропетровськ, 5–6 лют. 2016 р.), «Соціальна функція кримінального права: проблеми наукового забезпечення, законотворення та правозастосування» (Харків, 12–13 жовт. 2016 р.); всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Актуальні проблеми кримінального права та процесу» (Кривий Ріг, 10 черв. 2016 р.), «Юридична техніка і технологія: теорія та практика застосування» (Львів, 24–25 листоп. 2016 р.), «Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності» (Хмельницький, 3 берез. 2017 р.), «Актуальні питання кримінального права, процесу і криміналістики, удосконалення судової і правоохоронної систем» (Сєверодонецьк, 19 трав. 2017 р.), республіканській науково-практичній інтернет-конференції «Противодействие преступности: криминологические, уголовно-правовые и уголовно-процессуальные аспекты» (Брест, Білорусь, 23 берез. 2017 р.); засіданнях «круглих столів»: «Кримінальне право: традиції та новації» (Полтава, Харків, 9–10 лип. 2015 р.), «Сучасна кримінально-правова політика України: законотворчість та судова практика (тенденції, проблеми та шляхи їх подолання)» (Дніпропетровськ, 22 квіт. 2016 р.), «Актуальні проблеми охорони громадської безпеки» (Харків, 18 трав. 2018 р.).

Вивчення дисертації та автореферату дисертації «Соціальна обумовленість кримінально-правових норм» дає підстави для висновку про **ідентичність їх змісту**. Дисертацію та її автореферат оформлено відповідно до встановлених МОН України вимог, викладено літературною мовою, науковим стилем.

Теоретичне та практичне значення дисертаційної роботи. Дисертація Олександра Олександровича Пащенко має не лише теоретичний (фундаментальний характер), а й має прикладне спрямування, тому отримані ним результати можуть бути застосовані як у подальших наукових дослідженнях, так і у практичній та законотворчій діяльності. Зокрема,

наукові результати, отримані автором у процесі дослідження, можуть бути використані: 1) у науково-дослідній діяльності – як основа для подальшого наукового дослідження проблеми соціальної обумовленості кримінально-правових норм та криміналізації суспільно небезпечних діянь; 2) правотворчій діяльності – для вдосконалення кримінального законодавства: у частині його приведення у відповідність з вимогами системності кримінального закону; у частині його приведення у відповідність з вимогами чіткості й ясності мови закону; у частині уніфікації термінології; у частині індивідуалізації відповідальності; 3) в освітньому процесі матеріали дисертації доцільно використовувати при підготовці підручників та навчальних посібників із дисциплін «Кримінальне право», «Доктринальні проблеми кримінального права» тощо. Факт апробації роботи у правотворчу, правозастосовну діяльність та навчальний процес Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого та Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса підтверджують розміщені в додатках (стор. 444–449) акти впровадження.

Позитивно оцінюючи науково-теоретичну та практичну значущість дисертаційної роботи Олександра Олександровича Пащенка, її наукову новизну, необхідно зазначити, що рецензована дисертація **не позбавлена окремих вад, розгляд деяких проблемних питань виглядає недостатньо завершеним, низка її положень має спірний характер чи потребує додаткових пояснень:**

1. На стор. 38 дисертації здобувач зазначає, що до емпіричної бази дослідження відносяться, серед іншого, результати анкетування 270 науковців (докторів і кандидатів юридичних наук) із проблеми соціальної обумовленості кримінально-правових норм, а у додатку Б (стор. 442) – наводиться анкета, за якою проводилось анкетування. Як видається, робота лише виграла, якби у додатках також були представлені узагальнені результати такого дослідження. Не вдалося знайти посилання на узагальнення результатів такого анкетування і у тексті дисертації чи

автореферату. Відсутність такої інформації, а також більш детальної інформації про респондентів та критерії їх вибірки, не дозволяють повною мірою оцінити ступінь обґрунтованості та достовірність отриманих результатів такого кримінологічного дослідження.

2. Певну нелогічність демонструє дисертант у питанні поділу кримінально-правових норм на види. Так, усього виділяється 4 види: охоронні, регулятивні, заохочувальні та дефінітивні (норми-дефініції). Хоча на стор. 134 роботи він зазначає, що не може існувати норм, які нічого не регулюють, а на стор. 137-138 дисертації зазначається, що дозвіл, заборона і зобов'язання є відправними і загальними способами правового регулювання, тому регулятивними є і заохочувальні, і охоронні норми.

Крім цього, на стор. 135 роботи автор заперечує можливість віднесення до кримінально-правових норм окремих адресованих правозастосувачеві заборон вчиняти певні дії, оскільки вони «не мають самостійного характеру», «не мають самостійного об'єкта (предмета) кримінально-правового регулювання». Чому за такою логікою норми-дефініції повинні розглядатись окремо, а не можуть бути частиною інших норм (охоронних, заохочувальних тощо)?

3. Суспільна корисність як обставина соціальної обумовленості кримінально-правових норм розкрита лише по відношенню до охоронних кримінально-правових норм. Які регулятивні кримінально-правові норми вважати корисними, а які – ні? Які показники суспільної корисності норм-дефініцій, як розкривається суспільна корисність заохочувальних норм? Ці питання потребують відповіді під час захисту.

4. Не можна погодитись з твердженням автора, викладеним на стор. 193 роботи, про те, що суспільна небезпечність «розлита» не по всьому складу, зокрема в об'єкті її нема. По-перше, науковій літературі визначається, що одним з показників суспільної небезпечності є її характер, тобто спрямованість на певні суспільні відносини, які і виступають об'єктом злочину. По-друге, на ступінь суспільної небезпечності впливає цінність

об'єкта, якому спричиняється шкода в результаті вчинення злочину. Чим більша цінність об'єкта – тим більший ступінь суспільної небезпеки. Так, однакові суспільно-небезпечні наслідки у вигляді знищення майна можуть мати різний ступінь суспільної небезпеки, якщо такі негативні зміни відбуваються в різних об'єктах: наприклад, порушують право власності пересічного громадянина та судді. За таких умов заподіяння шкоди другому об'єкту характеризується більшою суспільною небезпечністю. За таких умов твердження, що суспільна небезпечність відсутня в об'єкті злочину, виглядає передчасним та необґрунтованим.

5. На стор. 214 дисертації автор наводить приклад конкуренції кримінально-правових норм: розбою, вчиненого організованою групою та бандитизму. Проте зазначені норми, на нашу думку, не конкурують між собою. У статті 257 КК України слово «напад» вживається для позначення мети створення відповідної озброєної групи чи злочинної організації, в той час як для розбою напад є ознакою об'єктивної сторони. Тому сам напад, вчинений озброєною організованою групою, не охоплюється статтею 257 КК України і потребує додаткової кваліфікації за статтею 187 КК України. Таким чином вказані злочини утворюють сукупність злочинів і не виключають один одного. Така позиція знайшла відображення у Постанові Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 № 13 «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями».

6. Дискусійною є позиція автора щодо нелогічності та непотрібності віднесення такої обставини як неможливість боротьби з діянням за допомогою інших (не кримінально-правових) засобів для характеристики дефініцій, заохочувальних та регулятивних норм (стор. 297). Свою позицію він обґрунтовує тим, що «названі види норм не пов'язані із застосуванням яких-небудь засобів охорони, тоді як аналізована обставина соціальної обумовленості, судячи, навіть, з її назви, орієнтує саме на їх використання». З таким твердженням складно погодитись. На нашу думку,

боротьба з певним негативним явищем можлива не лише за допомогою охоронних норм. Функції боротьби з певним діянням можуть виконувати й інші норми. Наприклад, заохочувальна норма, передбачена у частині 2 статті 114 КК України не просто звільняє певну особу від кримінальної відповідальності, а і спрямована на протидію заподіянню шкоди інтересам України, оскільки умовою звільнення від кримінальної відповідальності для винного називає відвернення зазначеної шкоди. Норми-дефініції допомагають у боротьбі з певними видами злочинної діяльності, визначаючи окремі ознаки складу злочину, а норми, які автор відносить до регулятивних, не просто визначають певні правила, а також можуть бути спрямовані на протидію певним злочинам. Так, заборона у розділі IX Загальної частини КК України звільняти від кримінальної відповідальності особу, яка вчинила корупційний злочин, вочевидь спрямована на протидію корупції. Та й сам автор на стор. 307 роботи визнає, що норми-дефініції та заохочувальні норми застосовуються не окремо, а лише разом (одночасно) з охоронними нормами.

А оскільки, як нами було продемонстровано, такі норми можуть виконувати функції боротьби з певним явищем за допомогою кримінально-правових засобів, то логічним видається вирішення питання щодо доцільності розгляду по відношенню до них такої обставини як неможливість боротьби з діянням за допомогою інших (не кримінально-правових засобів). Чи потрібно вводити до кримінального законодавства визначення, яке можна навести у регулюючому законодавстві? Чи може певне заохочення бути застосованим на підставі норм інших галузей права? Чи доцільно регулювати кримінально-правовими нормами певну поведінку, яка може бути врегульованою за допомогою норм інших галузей права? Усі ці питання потребують свого вирішення і є не менш важливими, ніж, чи доцільно встановлювати відповідальність за певне діяння у кримінальному законодавстві.

На підтвердження такої тези наведемо наступний приклад. У примітці до статті 200 КК України закріплена норма-дефініція, яка визначає поняття

одного з предметів цього злочину – документу на переказ. Таким чином вона сприяє боротьбі з діянням, відповідальність за яке визначена у цій статті, адже дозволяє правоохоронним органам чітко визначити предмет злочину. Проте таке поняття не дає нічого нового правозастосовним органам, оскільки визначення документу на переказ не менш ефективно здійснюється за допомогою положень Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» від 05.04.2001 № 2346-III, положення якого фактично відтворює примітку до статті 200 КК України. Не викликає сумнівів, що закріплення у кримінальному законодавстві вимагає лише дефініція, яка або взагалі не визначена у чинному законодавстві (не кримінальному) або має свою специфіку стосовно певного складу злочину.

Сумнівним видається і намагання обґрунтувати недоцільність аналізу зазначеної обставини по відношенню до інших видів норм невідповідністю їх функціонального призначення назві обставини. То може просто було необхідно скорегувати назву такої обставини? Замість «неможливість боротьби з діянням за допомогою інших (не кримінально-правових) засобів» використати, наприклад, «неможливість регулювання певної поведінки за допомогою інших (не кримінально-правових) норм»?

Проте, наведені вище зауваження та дискусійні питання не зменшують наукового значення дисертації Олександра Олександровича Пащенка і скоріше спрямовані на розвиток та продовження наукової дискусії.

Відповідність дисертації визначеній спеціальності. Зміст дисертації повністю відповідає спеціальності 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право.

Загальний висновок. Виходячи із змісту дисертації та автореферату, публікацій ми доходимо висновку, що дисертація Пащенка Олександра Олександровича на тему: «Соціальна обумовленість кримінально-правових норм», яку подано на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право, є самостійною завершеною кваліфікаційною науковою

працею, виконаною особисто здобувачем. У ній містяться отримані автором нові конкретні науково-обґрунтовані результати у кримінально-правовій науці, що розв'язують важливу наукову проблему соціальної обумовленості кримінально-правових норм, щодо якої здобувач є суб'єктом авторського права. Все це дає підстави стверджувати, що за змістом і оформленням дисертація відповідає вимогам п.п. 10, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567 (зі змінами та доповненнями), а її автор – **Пащенко Олександр Олександрович** – за результатами захисту заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право.

Офіційний опонент
Ректор Донецького юридичного
інституту МВС України
доктор юридичних наук, професор

В.М. Бесчастний